

XX. Papuaspråk

Eva Lindström

Papuaspråk (eller papuanska språk) kallas en grupp om ca 800 språk som talas på och kring ön Nya Guinea i sydvästra Stilla havet. De allra flesta talas i staten Papua Nya Guinea. Papuaspråk definieras som ”språk i denna region som inte är austronesiska eller australiska” – det är alltså inte frågan om en språkfamilj utan en geografisk gruppering. Man räknar med att det finns omkring 60 familjer inom gruppen. De inbördes släktskapsförhållandena bland papuaspråk är i mångt och mycket oklara, vilket till stor del beror på att inte så mycket lingvistiskt arbete utförts på dem, men också på att de uppvisar enormt stor variation. Samtidigt finns vissa areella drag som går igen i många av språken. Detta är ett mycket gammalt språkområde – man räknar med att de första människorna kom för ca 50–60.000 år sedan till kontinenten Sahul (som bestod av Australien + Nya Guinea). Språken har alltså haft mycket lång tid på sig att divergera, och lika lång tid att konvergera genom kontakt grupper emellan. Det krävs därför stor försiktighet när man uttalar sig om huruvida ett givet drag som påträffas i flera språk är genetiskt eller areellt.

Man kan tala om typiska papuanska drag i språken, även om många språk skiljer sig från dessa i ett eller flera avseenden. Sådana typiska drag är sammanfall mellan kategorier i pronomensystemen, genus / substantivklasser, verbfinal ordföljd, komplexa verbformer med företrädesvis suffix, och finala respektive mediala verb i satskedjor, ofta med markering av om följande sats har samma subjekt eller ett annat.

Fonologi

Det vanligaste vokalsystemet bland papuaspråk (liksom på andra håll) är ett femvokalsystem:

i		u
e		o
	a	

PAPUASPRÅK

Man finner dock språk med allt från tre (eller i vissa analyser bara två) till åtta vokaler.

Även bland konsonantsystemen finns stor variation, men de flesta är ganska enkla, som i fore:

p t k ʔ
s
m n
w y

Frikativor förekommer framför allt som intervokaliska allofoner av klusiler.

Vad beträffar suprasegmentella drag är tonaccent ganska utbredd, och fullfjädrade tonspråk förekommer också.

Substantiv och nominalfraser

Många papuaspråk har genus (när det blir mer än tre genus brukar man tala om substantivklasser). Det innebär att varje substantiv tillhör en morfologisk klass, som avspeglas i kongruensmorfem på andra konstituenten inom nominalfrasen, såsom demonstrativer och adjektiv, och ofta i kongruensmarkörer på verbet, om nominalfrasen där substantivet i fråga utgör huvud fungerar som subjekt eller objekt i satsen.

Bland papuanska språk förekommer också att substantivets form visar vilken klass det tillhör, och ibland utökas ordförrådet genom att samma stam får flera betydelser genom tematiska vokaler, t. ex. i marind:

- (1) *namakad* 'sak(er)' (klass 3) *namakud* 'djur' (klass 2)
namek 'bror' (klass 1) *namuk* 'syster' (klass 2)

I nominalfrasen kommer huvudet (substantivet) oftast först. Ordningen bland övriga konstituenten varierar, men det är som sagt vanligt att de visar kongruens med huvudordet, och att även verbet gör det, som här i arapeshspråket abu' (klassmarkören är understruken):

- (2) *Aleman* *ana* *afuni* *n-ahe* 'Denne gode man gick'
man denna god gick
- Numata*' *au'a* *afu'i* *kw-ahe* 'Denna goda kvinna gick'
kvinna denna god gick

Oftast finns en semantisk bas för genusfördelningen i språket. I språk som har de två genusen femininum och maskulinum är det typiskt så att substantiv som

PAPUASPRÅK

betecknar levande varelser följer kön (så att kvinnor och suggor är femininum och män och galtar maskulinum, osv). Inanimater däremot får genus genom drag som form och storlek; typiskt associeras litet och runt med femininum, och långt och stort med maskulinum. Andra språk har mer utbyggda system.

Pronomen

Papuanska pronomensystem har som regel två numerus: singularis och pluralis. Inte sällan förekommer dualis (grammatiskt tvåtal), och i vissa fall till och med trialis (tretal) eller paucalis (fåtal). Ett typiskt areellt drag är sammanfall mellan olika pronominella kategorier (synkretism). Mellan andra och tredje person dualis och pluralis, t. ex. i wiru:

(3)	SG	DL	PL
1	<i>no</i>	<i>tota</i>	<i>toto</i>
2	<i>ne</i>	<i>kita</i>	<i>kiwi</i>
3	<i>one</i>		

Mellan andra person singularis ('du') och första person pluralis ('vi') som i suki:

(4)	SG	PL
1	<i>ne</i>	<i>e</i>
2	<i>e</i>	<i>de</i>
3	<i>u</i>	<i>i</i>

Språk som har separata former för alla pronominella kategorier bland självständiga pronomen har ofta sammanfall i de bundna former som markerar t. ex. subjekt på verb.

Även språk vars substantiv inte har genus kan ha genusdistinktioner bland pronomina, då vanligast i tredje person singularis. Distinktionen inklusiv / exklusiv i första person pluralis är ovanlig utom där det finns austronesiska grannspråk.

Verb och verbfraser

Verben i papuanska språk bär som regel affix som visar subjektets person och numerus och ibland substantivklass. Ofta markeras även objekt och tempus / aspekt med affix på verben. I de flesta fall uttrycks dessa kategorier som suffix, t. ex. i wahgi:

- (5) *Na-no-tang-e-r-ind.*
NEG-äta-HAB-KOMPL-KLASS-1.SUBJ
'Jag äter inte alltid'

PAPUASPRÅK

Papuanska språk har som regel ganska rika tempussystem, med, förutom presens, omkring fyra kategorier för dåtid, och ibland även flera futurumkategorier (men det finns även språk som verkar sakna tempus och aspekt helt). Tempusmarkeringen hänger ofta ihop med verklighetsstatus (realis / irrealis, dvs. om händelsen har inträffat eller inte). En annan vanlig kategori hos verben är evidentialitet (visuell / hörsägen m.fl., dvs. hur man kommit över den information man förmedlar).

Många språk har ett ganska litet verbinventarium (i en del fall 100 eller färre stammar), och kombinerar substantiv med verb, eller använder mer än ett verb för att få fler betydelser. Mest känt för detta är kalam, som i stor utsträckning använder sig både av substantiv + verb (eng. adjunct construction), och verbserialisering – medan de flesta språk huvudsakligen använder endera, t. ex.:

(6)	<i>wdn ny-</i>	öga förnimma	'se'
	<i>tmwd ny-</i>	öra förnimma	'höra'
	<i>gos ny-</i>	tanke förnimma	'tänka'
	<i>wsn ny-</i>	sömn förnimma	'drömma'
	<i>mapn ny-</i>	lever förnimma	'vara ledsen'

- (7) *yad am mon pk d ap ay-p-yn*
jag går trä slå hålla komma lägga-PERF-1SG.SUBJ
'Jag hämtade ved' [bokstavligt: 'Jag gick och högg ved och tog den och kom och la den']

Verbserialisering används i många av språken också för att uttrycka aspekt. De ingående verben kan dessutom bidra med fler argumentpositioner till konstruktionen som helhet, vilket används bl.a. i benefaktiva konstruktioner (som 'göra något åt någon').

Satser

Papuanska språk betraktas generellt som övervägande verbfinala, och i de flesta satser i text kommer verbet också sist av subjekt, objekt och verb. Men i många språk är ordföljden ganska fri, och det är också i regel så att man kan utelämna objekts- och subjektsnominalfraser helt och hållet, så att satsen består av bara verbet med sina affix.

Papuaspråk är kända för två företeelser som hänför sig till kombinationer av flera satser: satskedjor och switch-reference, som båda också hänger ihop typologiskt med verbfinal ordföljd.

PAPUASPRÅK

Satskedjor innebär att satser som följer på varandra och beskriver delar i ett enda händelseförlopp markeras som avhängiga av varandra. Detta sker typiskt genom att bara det sista av predikaten har full markering för person och tempus / aspekt. Alla predikat utom det finala kallas mediala, eller beroende (eng. dependent), som här i lavukaleve (de mediala verben är fetstilta och det finala understruket):

- (8) *Nga-daeva* *ga* *e-fou-re*,
1SG.POSS-dykarglasögon SGNART 3SGNO-ta.på-ICKE.FINIT

kemus e-na taalea o-a-ho-re-Ø ga
rep(N) 3SGNO-i liten.jättemussla(F) 3SGFO-1SGS-lägga.i-FUT SGNART

e-ma-re afoa
3SGNO-ta-ICKE.FINIT 1SGS-gå.ner

'Påtagande mina glasögon, tagande ett rep[korg] som jag ska lägga taalea i, går jag ner.'

De mediala predikaten markeras ofta för hur de förhåller sig tidsmässigt till varandra eller till det finala predikatet, med affix som betecknar t. ex. simultan eller sekventiell relation. Kewa är ett sådant språk:

- (9) *épo lá-ri épa-wa*
vissla säga-SIM komma-1SG.NR.PRET
'jag visslade medan jag var på väg'

I vissa av språken måste man använda finala (självständiga) verb om handlingarna har olika subjekt. Men i många papuaspråk förekommer s.k. switch-reference, som innebär att man för varje medialt verb anger om nästa sats har samma subjekt (SS) eller ett annat subjekt (AS). Här är ett exempel från usan, om en man som fångar en orm i ett träd:

- (10) *igâm-a gâb ne ir-i wâ-râmb wogub*
vara-3s.AS se.SS och gå.upp-CESS honom-slå.SS sluta.SS

nami uior-t qungai wogub mor ba di-âb
bära.SS lian-med knyta.SS sluta.SS hem ta komma.up-SS

tugar-t ârir wâg-ari igo-ai
korg-i kasta.SS lämna-3p.AS vara-3s.REM.PRET

'(När) han såg (ormen) där, gick han upp tills han slog honom, bar honom, knöt honom med en lian till ett knyte, tog honom hem, la honom i en korg, de lämnade honom (där) och han (ormen) stannade' (Reesink 1987: 212)

PAPUASPRÅK

Att det första verbet är markerat för AS här har att göra med ett topikskifte från föregående kontext (men ett liknande förlopp återges på ett annat ställe i historien och inleds också med *igâm-a gâb*, och där översätts det '(ormen) var där och han såg den'). Sedan utförs alla handlingar av samme man, fram till 'lämna' på sista raden, och verbet 'vara' hänför sig till ormen. Det är intressant att se att subjektet till 'lämna' är pluralt; det refererar till mannen och hans vänner och eftersom han ingår i den gruppen görs i det här fallet ingen markering av nytt subjekt. Sådana undantag är vanliga i switch-reference-system.

Källor

- Dahl, Östen. 2001. Languages without tense and aspect. Bidrag framfört vid workshop om Aktionsart and Aspectotemporality in Non-European Languages, Universität Zurich, 23–25 juni 2000. Ebert, Karen H. & Fernando Zuniga (red). Universität Zürich: *Arbeiten des Seminars für Allgemeine Sprachwissenschaft (ASAS)*, Nr.16.
- Foley, William A. 1986. *The Papuan Languages of New Guinea* (Cambridge Language Surveys). Cambridge: Cambridge University Press.
- Foley, William A. 1991. *The Yimas language of Papua New Guinea*. Stanford: Stanford University Press.
- Lynch, John. 1998. *Pacific Languages: An Introduction*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Reesink, Ger P. 1987. *Structures and their functions in Usan, a Papuan language of Papua New Guinea* (Studies in language companion series (SLCS); v. 13): John Benjamins.
- Terrill, Angela. 1999. *A grammar of Lavukaleve: a Papuan language of the Solomon Islands*. Doktorsavhandling, Linguistics, Australian National University, Canberra.